

Novellista poétikámról mottókban

Az olvasó: Szóval, az a nyugati magyar irodalom nem állt biztosan a lábán.

A szerző: A modernsége áhítózó különösen nem. Szerencsére. Magabiztosan csak a hazafias hagyományokba kapaszkodók szóltak, akik eleve lemondtak arról, hogy szemüket a nyugati világ szellemi, művészi mozgásaira vessék.

Az olvasó: És akik nyitottak voltak a nyugati újdonságokra, azok miért bizonytalankodtak?

A szerző: Alapvető ok az egyidejűség lehetett. Volt már szó a több évtizedes magyar elmaradottságról. Abban az nyújtott biztonságot, hogy amihez a hazaiak újításként nyúltak, az Nyugaton már megemésztett kultúrhatvány- számba ment. Az újítók azonosságához sem fért kétség. Ők a magyar művészetet gazdagították a külföld által szavatolt értékekkel. Gondolj bele: otthon voltak a magyar művészetben. Az ötvenhatos menekültet külföldön olyan jelenkorba sodorta érkezése, amelyben minden új volt, s ezt az alakulóban levő újat neki kellett megrostálnia, noha ehhez a válogatáshoz személyes érzékenységén túl nemigen állt rendelkezésre irányt mutató értékrendszer.

Az olvasó: S amit hazulról hozott?

A szerző: Az nehezen csatlakozott a nyugati időszerűséghez. Ez utóbbiban inkább személyesen kellett volna részt venni, de amit egy képzőművész vagy egy zenész könnyen megtehetett, azzal a nyelvéhez kötött írónak nem volt ajánlatos próbálkoznia.

Az olvasó: Egy fenékkal két lovon, ugye?

A szerző: Választékosabban ezt azonosságválságnak nevezném. Ez a meghatározás illik arra a kínos tapasztalatra is, hogy miközben a nyugatiak ünnepeltek bennünket ötvenhatos hősként, nemzeti múltunkra rá sem hederítettek. S ez még a szerencsésebb változatnak számított. Egyszer egy mexikói kocsmában láttam a következő felírást: *Gringo yes, yankee no*. Vagyis van jó észak-amerikai (ez esetben pénzes turista) és rossz észak-amerikai (kizsákmányoló imperialista). Mi, magyarok is megketőződünk, különösen a franciák szemében, néhány történelmileg műveltől eltekintve. Ötvenhatos *yes*, feudalista, revánsra vágó Hitler-barát *no*. Szóval az elidegenedés még azt is fenyegette, aki egyébként történelmünket kritikus szemmel nézte.

Az olvasó: Úgy kell-e értsenek, hogy Nyugaton nem lehettek azok, akiknek tartottatok magatokat?

A szerző: Úgy.

Az olvasó: És hogy a múltba sem szívesen kapaszkodtatok volna?

A szerző: Úgy.

Az olvasó: Nem éreztétek magatokat zsákutcában?

A szerző: Nem igazán. Furcsa, ugye?

Az olvasó: Azt dalolja szívem: ifjúság, ifjúság?

A szerző: Nem lehet kizárni. Annál is inkább, mert kiutat a jövőben kereshetünk. A megújulásban. Mármost a magyar irodaloméban, amelyhez mégis a Nyugattal való érintkezés segíthetett.

Az olvasó: Nekem ez fából vaskarikának rémlik.

A szerző: Márpedig ahányan voltunk, annyian álltunk neki a revideálásnak.

Az olvasó: A értékek újjáértékelésének?

A szerző: Ez túl nagy szó. Témák, írásmódok, szavak, mondatok kipróbálásának. Hogy a nem megszokott hogyan hangzik magyarul, mi szükség lehet rá, milyen létjogosultságot lehet neki megszavazni.

Az olvasó: Mindenki így óvatoskodott volna? Úgy rémlik, a *Magyar Műhely* inkább ajtóstól rontott a házba?

A szerző: Hát az a berontás akkoriban inkább lassított felvételnek festett. Nagy Pali például a korai időkben rop-pant népszerűséget vívott ki „Malacok mennyországa” című vérbeli naturalista elbeszélésével. Ha úgy folytatja, Gelléri Andor Endre utódjaként tartaná számon a magyar kritika. Azt hiszem, az első merészen új hang Márton Laci tollából ugrott ki, akinek egyik prózája a „Tampax for men” kiáltással zárult. A Műhelyesek előtt inkább Kibédi Varga Áront lehet a modernitással eljegyzett költőnek tekinteni. Ő viszont helyzeti előnnyel indult, tekintve, hogy tizenegy évvel az ötvenhatosok előtt érkezett Nyugatra.

Az olvasó: Magadról nem beszélsz?

A szerző: Első novelláskötetemnek Borgestől vettem a mottóját: „Megismertem, amit a görögök nem ismertek: a bizonytalanságot.”

Az olvasó: A *Lelkigyakorlat* 1967-ben jelent meg. Akkor azért már tudta, hogy mit akarsz.

A szerző: A mottóban és a címben össze akartam foglalni, amit nemzedéki tapasztalatnak éreztem. Ami az én tapogatózásomat illeti, mármint hogy miképpen próbáltam az azonosságválság lélektani hátrányából irodalmi előnyre szert tenni, arról egyszer már beszámoltam. Ide írok egy bekezdésnyit:

„A választ persze nem egyik napról a másikra találtam meg, ha egyáltalán megtaláltam. De elkezdtem, novellákban kezdtem el keresni. A műfaj lehetővé tett megannyi rövid mélyfúrást az alanyiség ellentmondásos világában, amely az akkori helyzetben leginkább feltérképezésre szorult. Mert amikor a múlt akadályozza a jelenhez való felzárkózást, a jelen pedig a múlt folyamatosságát, mindkét oldalon valamiben korlátozva a tudatot, emez mi másban fogódzkodhat meg, mint az énben, ennek sosem egészen látható, valamennyire mindig képzeletbeli, s emiatt kimeríthetetlenül változatos valóságában? Vagyis olyan területre merészkedtem, amely hagyományosan a költőké. Ők indulnak ki képből, emlékből, hangulatból az én és a világ megrázóbb összefüggései felé. Legtöbbjük belső meggyőződéssel jut el a látszatra láthatatlanhoz, és ha nem is mondja ki, mert kimondhatatlannak tartja, a szó minden bűvészfogásával érezteti, hogy szerinte mit kell, illetve lehet a titokról gondolni. Én meg éppen azért hangoltam költői próbálkozást prózára, mert a novella hagyományosan a külső valóságot mutatja be meglepő,

Szeretettel köszöntjük a 75 éves Karátson Endrét!

de közérthető jelentéssel. Márpedig én a belső valóságról készítettem elbeszéléseket, és közben fogalmam sem volt, hogy mit kell, illetve lehet róla gondolni. Kiszámíthatatlan és magyarázatra szoruló történeteket nyújtottam az olvasóknak, akik novellistától épp az ellenkezőjét várták. Más szóval elvártam tőlük, hogy a jelentés létrehozásában vállaljanak a szokásosnál tevékenyebb részt, s ezáltal nagyobb felelősséget is. Úgy gondoltam, az irodalom két alanyiség párbeszédéként tölti be leginkább hivatását, tekintve, hogy önmagunk – akár egyének vagyunk, akár egy nemzet képviselői –, szóval önmagunk megismerése nélkül vesztésként vágunk a világnak, önmagunk feltáráshoz pedig egy vagy több másik én kísérleti közreműködése, ösztönző ellentmondása szükséges. Kívül volt hát szerintem a fájás, és belül rá a magyarázat, ami idealista tájékozódást sejtet, és egyben arra is enged következtetni, hogy annak, amit írtam, nem sok köze volt a szórakoztató irodalomhoz.”¹

Az olvasó: Az olvasók panaszkodtak? Nem vállalták a tevékeny részvételt? A felelősséget?

A szerző: Idevágó igényeimet csak jóval később fogalmaztam meg. Eleinte inkább zavart keltettem. Látszott, hogy amit felolvasok, jelent valamit, de nem lehetett tudni, mit kell belőle kihüvelyezni. Az irodalmi modernitás gyakorta így kínozza közönségét. A közönség pedig, mely ugyan maga is azonossághiánnyal viaskodott, nem szívesen ismert magára, meg is orrolt nemegyszer. Alacsonyabbrendűség érzése kínozza, meg az is, hogy visszaélnék a türelmével. Lenézi őt az író, nyelvi képességét arra használja, hogy hallgatóit kicsúfolja. Azzal szégyeníti, hogy értelmes szavakból nem érthető üzenetet sző, és rázza szemé előtt, mint valami vörös posztót.

Az olvasó: És ha valaki rájött, hogy miről van szó?

A szerző: Volt olyan is, inkább kisebbségben. Az nem nézett olyan vasvillaszemmel. De sértetten mégis, hogy leleplezik.

Az olvasó: Végül is mire szolgált az a fátyoltáncos mutogatás az azonosság hiányára? Mire vajon?

A szerző: Utólag, majdnem fél évszázados távolságból kettőt említhetek. Mondom előbb a személyeset, többé-kevésbé önzőt. Azokban az írásokban fedeztem fel, hogy ki lakik bennem, pontosabban hogy hányféle azonosság-nak a lehetősége bukkan elő és tűnik is el, mihelyt a tollat leteszem. Lehetőség, és semmiképpen sem bizonyosság, de hogy ennek a sok lehetőségnek gazdagság a neve. Érdeemes szóra bírni, hogy áruljon el valamit a hiányról, melyet megtestesít. Szóra bírni, mert ha nem csípem el, akkor nem kísérletezem a hangjával, a hangjaival sem. Az író paradoxonjáról van szó: élvezettel tolmácsolja azt, ami nyomasztja, szorongatja, hébe-hóba kínozza. S amiről bizonyosat nem tud. Mert például én úgy idéztem fel álomképbe illő eseményeket, hogy a hozzájuk tartozó, illetve ezeknek mintát képező álmokat nem ismertem. Ugyanis a tudatom olyan erősen cenzúrázza őket, hogy ébredéskor általában dirib-darabkák sem maradnak belőlük. Kivéve, ha rémálomból riadok fel, ami inkább ritkán fordul elő. A képzelet munkájának fogtam fel novelláimat, és csak fokozatosan jöttem rá, hogy valószínűleg szőnyeg alá söpört, feledésre ítélt álmokat próbálok előkotorni, mondataimmal ezeket újraformálni. Nemegyszer megakadok írás közben, mert csak a nappali logika sínjén mozgok,

holott egy homályosan követelődő belső parancs szerint át kellene szállnom az „éjszakai járatra”.

Az olvasó: Amely hova visz?

A szerző: Olyan állomásokra, ahol a történet, amelyet az olvasó követ, meghasonlik, s a szereplők sem azok, akiknek rémlettek, vagy akiknek gondolták magukat.

Az olvasó: Ez inkább új azonosság.

A szerző: Az lenne, ha az előző, mondjuk úgy, a „nappali” egyúttal eltűnne. Ám ez utóbbi is látszik, érződik, felismerhető.

Az olvasó: Jó, szóval úgy lettél író, hogy pancsoltál a kétértelműségben. De miért nem beszélsz arról, milyen hiányt pótolhat az azonosság hiánya?

A szerző: Rámutat arra, hogy úgy, amint látjuk, halljuk, valami nem azonosítható. Szükségérzetet ébreszt arra, hogy ez a zavar megszűnjék. Másképpen, mint ahogyan eddig volt, hiszen az keltette a zavart. Vagyis biztat a megújulásra.

Az olvasó: Mit ér a biztatás használati utasítás nélkül?

A szerző: Hát, kedves olvasó, szar az olyan irodalom, amely előírja a teendőket.

Az olvasó: Megmondanád, miért szar?

A szerző: Mert azonosságot vállal. Azt akarja elhitetni, hogy bizonyosság él benne, bizonyosság, ami átadható.

Az olvasó: Semmit sem lehet tanítani?

A szerző: Nem azt mondom, hanem azt, hogy tévútra megy az irodalom, amely célját valamiféle, bármiféle tanításban látja. A tanítás feltételezi, hogy a tanár az oktatás anyagát maradéktalanul ismerje, s ezt a tudást fogalmilag elrendezve, világos, szabatos, egyértelmű nyelven adja át tanítványainak. Az irodalom pedig, legalábbis a valamirevaló, a többértelműségben és többszólamúságban találja meg varázsát, a jelentés a stílus érzéki hatásainak holdudvarában mutatkozik meg, felismerésre legalább annyira várva, mint előle menekülve. Ezért van szükség az értelmezésre, s ezért lehetséges sokféle értelmezés, amire nincsen mód a tanító szövegek esetében. Mert ha mégis van mód, akkor az nem jó tanító szöveg, ha pedig nincs mód, akkor az nem jó irodalom.

Az olvasó: Az irodalom tanítása sem lehet művészet?

A szerző: Dehogynem. Az esetben, ha megmutatja az irodalmi mű összetett jelentését létrehozó fogásokat, s ezen az úton haladva a maga értelmezéséből születő művet.

Az olvasó: Nagyon szubjektívnek rémlik ez nekem.

A szerző: Objektív csak akkor lehetne, ha szóról szóra lemásolná a tanulmányozott alkotást.

Az olvasó: Az valami egyhelyben topogás lenne.

A szerző: Nem föltétlenül. Lehet annak a be- vagy felismerése, hogy a másoló egyszerűen nem tud jobbat. Lelkes csodálatának kifejezésére egy nagy író megteheti egy másik nagy író művével. De ritkán történik ilyesmi, mert könnyen arra is lehet gondolni, hogy a másoló totál epigon. Éppen a teljes azonosság miatt.

Az olvasó: Megint a jelentő és a jelentett kapcsolatához lyukadunk ki.

A szerző: Az egy nagyon keserves kapcsolat. A franciák azt mondják ilyesmire, hogy „*bâton merdeux*”: olyan bot ez, hogy akármelyik végén fogod meg, szaros lesz a kezed.

Az olvasó: Mi köze ennek a didaktikus irodalomhoz,

1 „Milyen magyar író lettem a Mikesen”, *Számadás – Hollandiai Mikes Kelemen Kör (1951–2001)*, Kalligram, Pozsony, 2001, 127–139. old.

amelyre átkot szórsz az azonosság hiányának homályos jelszavát rikoltozva?

A szerző: Szóval oktassalak? Becsalsz a saját utcámba, ott vágod el a torkomat?

Az olvasó: Erre várhatsz még. Csak a hiány fogalmát kívánom tisztázni már. Szeretnék túljutni rajta.

A szerző: Hát, tudod, ezért az utolsó mondatodért rászánom magam a válaszra. Próbálg elvontabban gondolkodni, és szabadon társítani mindazt, ami az előkép kategóriájához tartozik. Nyelvben a nyelven kívüli valóság, vallásban a transzcendencia, a világ teremtője, időben a múlt, az örökölt, és a természet is ide illeszthető a maga adottságaival. De lehet bölcséleti rendszer, társadalmi eszmény, civilizációs minta, erkölcsi törvény stb. Ha bármelyiknek külön-külön, vagy többnek egyszerre alárendeled az irodalmat, voltaképpen egyszerű szöcsőnek tekinted, mely hallhatóvá tesz egy már létező üzenetet, az író teljesítménye pedig a hangminőség és a hangerő szabályozására szorítkozik. Mindezt a hagyományos ábrázolás tartományához sorolnám, tekintve, hogy az újítás itt erényként alig szerepel, vagy ha mégis, akkor a bocsánatos és a mellőzhető gyakorlat rovatóban kerül említésre.

Az olvasó: Szóval az újítás, mint teremtés, teljesen szembenállna a hagyományos ábrázolással? Az ábrázolás szót az újítás esetében nem is volna szabad használni?

A szerző: Egyesek szerint az új folyamatosan létrehoz. Formák, szerkezetek, nyelvi anyagok kombinációs munkálásával előállít olyan öntörvényű világot, amelynek semmi szüksége a szövegen kívüli indokolásra. Önmagában olvasható, elemezhető, élvezhető, mert magának az írásnak a valóságát testesíti meg.

Az olvasó: Ez valami kacsalábon forgó vár? És ki tud oda bemenni?

A szerző: A mesében az, aki tudja a jelszót. A szöveg-elméletben mindazok, akik ismerik a nyelvet, kitanulják használatát.

Az olvasó: Nem is kell beleszületni, gyerekkortól beszélni?

A szerző: Úgy persze könnyebb, de anélkül is elsajátítható, mint minden egyéb emberek közti gyakorlat. Mivelhogy, mondják, a nyelv társadalmi közmegegyezés eredménye.

Az olvasó: Az emberek a mi világrészünkön összebe-szélnek, hogy angolul fognak érintkezni, s akkor az angol lesz az európaiak közös nyelve?

A szerző: Nagyjából így, csak látod, nem megy ez olyan simán.

Az olvasó: Sokan a nemzeti nyelvekre szavaznak. A múltra, a hagyományra.

A szerző: Szóval, látod, nincs közmegegyezés. Az irodalomban sincs. Ha a gyakorlatát nézed, az újító, alkotó felfogás sosem felel meg hibátlanul az elméletnek. A formák, a szerkezetek, a nyelvi anyagok szintén a múlt termékei, csak nem az éppen uralkodónak elismert hagyományból kerülnek elő. Erre alapul az egyre inkább elterjedt posztmodern gyakorlat. Ez ahelyett, hogy kiszorítaná a régit, többé-kevésbé látványosan beépíti a műbe, keveri más „vendégszövegekkel”. Alkotásnak itt inkább a vegyítés módja, az eredeti jelentések elváltoztatása számít. A manipulálás ötletességétől függ, hogy mennyire tetszik önállónak a szöveg.

Az olvasó: Nem szemfényvesztésről van szó?

A szerző: Szándékosan arról. És neked körülbelül a bűvészmutatvány élvezetét ígéri.

Az olvasó: Többet nem?

A szerző: A többi hiánycikk.

Az olvasó: Neked például mi hiányzik?

A szerző: Az azonosság. Arról van szó egy ideje.

Az olvasó: Kinek-minek az azonossága?

A szerző: Az egyéné, akinek van tudata, olyan tudat, amely csak az övé s ezért ön maga számára hiteles. Az egyéné, akit nemcsak más mond, más mozgat, aki, legalábbis részben, maga tervezi meg életét, a maga választásaiért felelős, aki saját magát képviseli, mert, legalábbis részben, tudja elemezni azt, amit magából megismer, és a rációja segítségével tudja magáról, hogy ki ő s mi ő. Röviden: egy felvilágosult egyén.

Az olvasó: Akire ujjal mutogatnak? Mert ilyen egyre kevesebb van, és aki van, azzal egyre kevésbé rokonszenveznek. De ezt még értem. Azt viszont nem, hogy mi köze ennek az irodalomhoz. Szereplőről beszélsz?

A szerző: Lehet ez szereplő, lehet egy írás szemlélete. Akivel, amivel lehet egy összefüggő párbeszédet folytatni, értékekről vitatkozni.

Az olvasó: No de lehet az alany több egy bűvészmutatványnál?

A szerző: Jó lenne, mert az egyének léteznek, és ő maguknak jól felfogott érdekük, hogy ne csupán közhe-lyekkel teletömött bábukként sorolják őket a világba. De a szöveggéközpontú irodalomban az alany nem lehet önmaga.

Az olvasó: Különben is, az alany, a személy, akiről beszélsz, inkább a hagyományhoz köthető, és mintha nem a nyelv szülte lenne, hanem ő állna a szavak mögött s ő adna hitelt nekik. A szavaknak, melyek róla szólnak, őt ábrázolják.

A szerző: Már elmondtam, hogy az irodalomban ez miért nem lehetséges. Az elméletnek sajnos igazat kell adni. A jelentőt nem a jelentett hozza létre.

Az olvasó: De ha megfordítom az állítást, az eredmény akkor sem kielégítő.

A szerző: A jelentő elrendezései ugyan létrehozhatnak jelentettet, az a jelentés viszont csupa viszonylagosság, semmi szilárd nincs benne, amiben meg lehetne fogódzkodni. Márpedig csak ez az út járható.

Az olvasó: Mintha rémlene, hogy mibe vágta a fejszédet.

A szerző: Akkor mondd, ami rémlik!

Az olvasó: Te novellistaként azt akarod írni, ami az alany hiányában megbújik, annak a világnak a történeteit akarod mondani, amelyik a tudatot mozgatja, de amelyre a tudat nem hivatkozik, nem is hivatkozhat. S amelynek jelentését a történet létrehozta, de el nem magyarázhatja. Mert csak magát ismételné.

A szerző: Ezt igyekeztem összefoglalni második kötetem mottójával, melyet Szophoklész: *Oidiposz Kolonoszban* c. tragédiájából kölcsönöztem: „Mindezekre, jövevény, nem beszéd tanít: el kell e helyre jönni ismeretükért”.

Az olvasó: Felfigyelt erre valamelyik kritikus?

A szerző: Nem. Folytatták Borges emlegetését, akitől a *Lelkigyakorlat* mottóját vettem.

Az olvasó: Neked a mottókba szorult a poétikád?

A szerző: Tanítanom nem lehetett. Csak kulcsokat javasolhattam. Meg címeiket.

Az olvasó: A másodikat értem: *Színhelyek*. A harmadik, az *Átírások*, a posztmodernre utal?

Adács Tamás fotója

A szerző: Arra is. Különösen az „*Ő-novella, te látod, de én mondom*” kötetzáró Hamlet újraírás esetében. Mindenki ezt az egy jelentést jegyezte meg. A többit láthatólag figyelmen kívül hagyták. Pedig ott állt a figyelmeztető idézet: „Ki kell még dolgozni a negatívot; a pozitív már megvan.” F. Kafka: *Elmélkedés bűnről, szenvedésről, reményről és az igaz útról.*

Az olvasó: Az ember árnyoldalára utalsz?

A szerző: Voltaképpen arra. Persze az ember árnyoldalával többen megvilágítóan foglalkoztak a XX. század első felében. Én itt inkább az irodalomra gondoltam. Különösképpen a magyarrá, amely a század elején elevenre serdült érdeklődését az öntudatlan birodalma iránt lassanként elvesztette, nem is szólva arról, hogy a kommunisták kedvét ettől hatóságilag is elvették. Szóval, azt gondoltam, van még mit mondani az emberben lakó ismeretlenről.

Az olvasó: Az ismertből átírni az ismeretlenbe?

A szerző: Vagy az ismeretlenből az ismertbe.

Az olvasó: És hogyan fogtál bele üzengetni az ismeretlenbe, vagy onnan vissza? Nem zavart, hogy ezt már a vallásos irodalom lefoglalta magának? És el is csépelte.

A szerző: A vallás az emberen kívülre tuszkolja az embert, ott csetlik-botlik a másvilágkultuszában. Szerintem irodalmilag érdekesebb, ha az emberiség az ismeretlen önmagában keresve saját kinyilvánított kultuszában csetlik-botlik.

Az olvasó: Ha egyszer jó helyen jár, miért mondd, hogy csetlik-botlik?

A szerző: Mert az önismeret sosem végérvényes. Marad sok meglepetés, melléfogás, pofáraesés. Nem is szólva arról, hogy az irodalom is viszolyogva nyújt betekintést a negatív tartományába. Ha teljes fény derül az ismeretlenjére, az ember elveszti érdekességét.

Az olvasó: Akkor most már megmondanád, hogy igazában mit csináltál?

A szerző: Megpróbáltam áttételesen sejthetővé tenni a negatívumot. Fantasztikusnak szánt novellákban. Mivel a fantasztikumban a dolgok azonossága válik megfoghatatlanná.

Az olvasó: Hátra támadtad a valóságot?

A szerző: Egy másik valóság kedvéért. Megírni az ismeretlen valóságát, ezt próbáltam.

Az olvasó: Kábítóztál? Mesterséges Paradicsomokba lopózkodtál? Egyesek így szokták.

A szerző: Ugyan. Engem a planéták a mértékletesség könyvébe írtak. Elég távol áll tőlem a részegeskedés. Cigarettaztam, szivaroztam, aztán a dohányzásról is leszoktam.

Az olvasó: Végül is mibe fogózkodtál?

A szerző: A képzeletembe. Még a szavak s az ismeretlen kapcsolatába. Abba, hogy az ismeretlent nem lehet leírni, elvégre nem ismerem. Ismert, kedves szavaimmal keresem, s az elbeszélésre bízom, hogy megtestesítse.

Az olvasó: Semmi bizonyosat nem tudsz róla?

A szerző: Még az elbeszélőt sem ismerem. Ezért is kölcsönöztem Samuel Beckett-től következő kötetemnek, a *Lélekvándorlásnak* a mottóját: „Azt hiszik vajon, hogy azt hiszem, hogy én beszélek?” (*A megnevezhetetlen*). Amiből főleg az derül ki, hogy a többi ember, a társadalom is részt vesz az ismeretlen létrehozatalában.

Az olvasó: Például?

A szerző: Például a társadalom mondja ki az Istent, és hogy az Istent miről lehet megismerni.

Az olvasó: Te nem vagy Isten.

A szerző: Ez csak egy példa arra, hogy a társadalom mit tud létrehozni a maga beszédével. Az ókortól napjainkig zajlik ez minden földrészen. Ahány társadalom, annyi féle-fajta Isten.

Az olvasó: Hogy jön a csizma az asztra?

A szerző: Azt próbálok szemléltetni, mi minden függ a társadalomtól. Ha beleüti az orrát, még az önismeret esélyeit is összezavarhatja. Ki vagy te? Aminek magadat véled, vagy aminek a társadalom véli?

Az olvasó: Hagyjál ki engem, légy szives!

A szerző: Te is része vagy a társadalomnak. Vagy nem ez a te szereped itt?

Az olvasó: Szóval hogy én azt hiszem, hogy te azt hiszed, hogy te beszélsz?

A szerző: Az elbeszélőről, a novellák elbeszélőiről van szó. Mondjuk így: mennyiben tudhatja az olvasó, hogy

aki beszél, mit gondol arról, hogy a saját, tudatos szavait mondja, vagy valaki máséit?

Az olvasó: A költő tudta, hogy nem ő kiált, a föld dübörög.

A szerző: Az a költő volt. Ő rémülten ezt tanította. Biztos volt benne. Én jóval kevésbé vagyok az. Nem ijedek meg. Töröm a fejemet. Mint a sakkozók. Ez szórakoztató. Próbálok tisztábban látni.

Az olvasó: De hát a mottó azt sugallja, hogy ez nem lehetséges. A társadalom zavaróállomást működtet.

A szerző: Vissza lehet vonulni az önállóságba. Az *In vitro*hoz, következő kötetemhez Vlagyimir Nabokov *Sebastian Knight valóságos élete* c. regényéből kölcsönöztem a mottót: „(...) úgy rémlett neki, hogy Knight maga találja ki örökös játékait, a szabályokat pedig nem köti a többiek orrára”.

Az olvasó: Azért lett a kötet címe *In vitro*?

A szerző: Fordítva. Azért lehetett szabadon kitalálni a játékszabályokat, mert a valóságot az üvegfalon kívülre rekeszthettem. Ebben a helyzetben magától értetődik, hogy az írás nem alkalmazkodik szabályokhoz, hanem létrehozza őket.

Az olvasó (gúnyosan): Mást nem is jelent az *In vitro*?

A szerző: No, persze, persze, utal arra is, hogy az úgynevezett magyar valóságon kívül írok, nem köti semmiképpen a kezemet.

Az olvasó: Szakitóttál Magyarországgal?

A szerző: Félreértesz. Abból is láthatod, hogy ragaszkodtam Magyarországhoz, hogy magyarul írok. Legfeljebb semmibe vettem a XIX. századi hagyományt.

Az olvasó: Akkor mégis más akartál lenni.

A szerző: Lettem volna konformista? Újítás nem jut az eszedbe? Hogy hozzá is lehet tenni valamit a magyar irodalomhoz. Ami változtat a valóságán. Mármost a berögzöttségén.

Az olvasó: A mesterséges szaporítás azt jelentené, hogy amit magyarul írtak, az módosíthatja a magyar irodalom képét?

A szerző: Ha nem csapnivalóan írták, akkor általa is gazdagodik az irodalmunk.

Az olvasó: Alapos szemléletváltozást tételezel fel. Hol erre az igény?

A szerző: Neked kellene tudnod, te vagy az olvasó.

Az olvasó: Igény akkor lenne az eredetiségre, ha tanítanak magyar órákon, hogy szükséges. No meg, ha ügyet csinálnának belőle, a nemzethalálféle veszély riadóját fújva. Vagy esetleg prémiumot kaphatnának az eredetiek, de főleg az őket értékelők.

A szerző: Mekkora esélyt látsz erre?

Az olvasó: Mákszemnyit sem.

A szerző: Akkor láthatod, miért jelent az *In vitro* elzárt-ságot is, elszigeteltséget.

Az olvasó: Patthelyzetet. Ide vezetett az öntudatlannal társalkodó szövegelmélet?

A szerző: Az út maga nem volt érdektelen, egy másfajta otthonosság felé.

Az olvasó: Azért egy kalauz elkelt volna.

A szerző: Miközben én minden lépésnél tapogatóztam. Hogy képezed?

Az olvasó: Vagy legalább valami erkölcsi vezérfonal.

A szerző: Én meg éppen arra törekedtem, hogy az út kívül essék a morál tartományán. Nem lehet az öntudatlant befogni oda. Csak a tudat tartozik neki elszámolással.

Az olvasó: Az lehet, de közben kikapcsoltad az olvasó tudatát is. Ha csupán tudomást szerez az öntudatlannal, de nem látja át világosan, akkor milyen véleményt alkothat róla?

A szerző: Látod, nekem is eszembe jutott, hogy a hiányt talán jó lenne minősíteni. Ki akartam azonban mégis próbálni, hogy túl a jón s a rosszon, az olvasóból valóban nem marad egyéb a negatívnál. Ezért tettem próbára a következő kötetben, melynek nyomatékosan ére nyre intő mottóját Daniel Defoe hírhedt kalandor kurvájától, Moll Flanders-től kölcsönöztem: „(...) remélhetőleg az ilyen olvasók* kedvüket inkább az erkölcsi tanulásban lelik, mint a fabulában (...)”. A *-hoz pedig magam tollal odabiggyesztettem: „Mármost az olyanok, akik tudják, hogyan kell e művet olvasni és hogyan kell mind-ama jókat cselekedni, amelyekre a történet kitartóan inti őket”.

Az olvasó: Moll Flanders, ha jól emlékszem, azt mondja el, mikor, hogyan, s milyen élvezetesen lépett rossz útra, közben pedig szörnyülködik saját magán: jaj, mennyire letévedtem az igaz útról, jaj, mennyire fogok vigyázni, hogy máskor ilyet ne kövessék el.

A szerző: Ilyen fogadkozásokról az én könyvemben szó sincsen. Pedig egymást követik a kíméletlen, visszataszító események. Valamennyi történetet az elbeszélő, aki maga is ellenszenves cselekedetek elkövetője, első szám első személyben mondja el. Elvben hajlamosak vagyunk annak a szemléletét osztani, aki hozzánk a maga nevében szól, az ő szemével látunk, az ő fülével hallunk, az ő erkölcsi érzékével ítélkezünk. Csakhogy a szóban forgó történetek esetében az olvasó azonosulhat-e a narrátorral? A válasz az ő erkölcsi érzékére van bízva.

Az olvasó: No, és mi lett az eredmény?

A szerző: A kritika tőlem csavaros elbeszélést várt, ezt vélte meglelni, az erkölcsi provokációt nem említette. Kivéve egy igen jószemű felvezetőmet, aki azonban arra tippelt, hogy a moralista irodalom szatírját írom. Viszont két jó ismerősömtől kaptam dorgáló levelet. Nagyjából mindkettő arra panaszkodott, hogy ezek a szövegek nem méltók hozzám, túlzottan sötéten látóak, vájkálnak a sebekben, leverőek, meggyűlöltetik az életet. No, ezeknek felfedtem lapjaimat, gratulálva nekik éberen megőrzött erkölcsi felfogásukért. Szóval, az ő válaszuk számomra perdöntő, ha azt veti valaki szememre, hogy a „negatív” központba állítása miatt az olvasó nem törődik többé a „pozitívval”.

Az olvasó: Szóval a bizonytalanság hírnökéből erény-csősz lett. Szép kis pályát futottál be.

A szerző: Mondtam már, hogy elég féktelen dolgokat írtam, csak azért, hogy az olvasóból előbújjon az erény-csősz.

Az olvasó: Abból az olvasóból is, aki lenézi a morali-zálást?

A szerző: Abból is.

Az olvasó: Belőled is kibújt?

A szerző: Hogyan írhattam volna féktelen dolgokat, ha közben fékezem őket?